

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Defaming the freedom of religion or belief: a historical and conceptual analysis of the United Nations

Schaik, B. van

Citation

Schaik, B. van. (2022, April 5). *Defaming the freedom of religion or belief: a historical and conceptual analysis of the United Nations*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3281796>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3281796>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

De vrijheid van godsdienst en levensovertuiging onder druk: een historische en conceptuele analyse in het kader van het VN-recht analyseert de ontwikkeling van, en de controverse rond, de formulering en interpretatie van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging als een universeel recht binnen de Verenigde Naties. Het onderzoek begint met een verkenning van de geschiedenis van de vrijheid van religie en de codificatie daarvan in mensenrechtenverdragen. Verschillende begrippen, zoals religieuze tolerantie, de vrijheid van gedachte en de vrijheid van geweten, worden toegelicht. Benadrukt wordt dat de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging *gelovigen* beschermt en niet zozeer *godsdiensten* of *levensovertuigingen*. Teneinde ruimte te bieden aan verschillende overtuigingen in een pluralistische samenleving – en daarmee aan samenhangende individuele of communitaristische praktijken – moet de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging worden opgevat als een recht voor eenieder om in morele aangelegenheden zijn overtuigingen te volgen, ongeacht of deze overtuigingen een religieuze grondslag hebben. Om deze vrijheid ten volle tot recht te laten komen, is het van belang dat binnen het juridisch kader van een staat het beginsel van een institutionele scheiding tussen kerk en staat wordt aanvaard.

De Verenigde Naties heeft de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging in 1948 opgenomen in artikel 18 van de Universele Verklaring. Het doel van de Universele Verklaring is te dienen als een document dat alle mensen van de wereld kunnen begrijpen en zich ermee kunnen identificeren; het moest een autonome humanitaire moraal omvatten. Dit leidde tot het besef dat een universele basis voor de vrijheid van godsdienstvrijheid en levensovertuiging te vinden zou zijn in een seculiere versie. Het gaat daarbij om een vrijheid die gebaseerd is op een morele autonomie, zonder verwijzing naar een hogere macht, zodat zowel gelovigen als ongelovigen er een beroep op kunnen doen. De bepaling is zo geformuleerd dat deze verenigbaar is met verschillende perspectieven en levenswijzen. Dit betekent dat pluralisme van godsdienst en geloof zonder staatsinmenging gerealiseerd zou kunnen worden.

De redactie van de bepaling is niet zonder controverse verlopen; uiteindelijk heeft zij echter een duidelijke visie op de kernbetekenis van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging geformuleerd en zich verzet tegen een beleid waarbij individuen zouden worden uitgesloten. De bepaling erkende uitdrukkelijk het recht om van godsdienst of levensovertuiging te veranderen, wat neerkwam op een uitdrukkelijke erkenning van het recht op *afvalligheid*. Dit was een belangrijke verwezenlijking van de doelstelling van de opstellers van de Universele Verklaring: zij presenteerden de wereldgemeenschap een ideaal, waarin de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging zich presenteert als een *universeel recht* van iedere burger ter wereld om zijn eigen godsdienst te kiezen, van godsdienst te veranderen en zich geheel van een godsdienst te ontdoen. Tijdens het redactieproces en de daaropvolgende jaren stuitte men echter op hevig verzet, en deze ruime interpretatie van het recht op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging bezweek uiteindelijk onder de druk van critici.

Aanvankelijk betwistten deze critici het idee van de universaliteit van waarden en rechten, en daarmee het idee van universele mensenrechten. Die kritiek kwam onder anderen van Amerikaanse cultureel antropologen die de opstellers van de Universele Verklaring beschuldigden van etnocentrisme. Deze cultureel antropologen hebben hun ideologisch uitgangspunt niet nader omschreven, maar in de wetenschap is dit later gedefinieerd als ‘cultuurrelativisme’. Een van de hindernissen die de opstellers van de Universele Verklaring moesten nemen, was dan ook de

verdediging van het universalisme tegen het cultuurrelativisme. Uit een analyse van de redactiegeschiedenis blijkt dat het verwijt dat de Universele Verklaring doordrongen is van etnocentrisme gedeeltelijk kan worden verklaard door een gebrek aan inzicht van de kant van deze geleerden in wat er tijdens het redactieproces werd besproken.

Bij het opstellen van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (1966) werd de uitdrukkelijke vermelding van de vrijheid om van godsdienst of levensovertuiging te *veranderen* of deze te *verwerpen* ter discussie gesteld. De kritiek luidde dat dit specifieke aspect reeds besloten lag in de algemene formulering van de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging. De vertegenwoordiger van Saoedi-Arabië was de belangrijkste aanhanger van dit standpunt. Hoewel verschillende staten dit standpunt betwistten, werd, om tot een consensus te komen en in een verzoenende geest, een compromistekst voorgesteld. Het streven naar consensus in dit verdrag is zonder twijfel een gecompliceerde exercitie en is uiteindelijk ten koste gegaan van de taal van de Universele Verklaring; de expliciete formulering van de vrijheid om van godsdienst te veranderen werd immers uit de tekst van 1966 geschrapt en er werd een nieuw concept geïntroduceerd, hetgeen tot *conceptuele ambiguïteit* leidde. De resultaten van de compromissen lijken dan ook paradoxaal, in die zin dat zij neerkomen op het *behoud* van controle ten koste van het *verlies* ervan. De tekstwijziging had ook gevolgen voor de VN-Verklaring inzake de uitbanning van alle vormen van onverdraagzaamheid en van discriminatie op grond van godsdienst of levensovertuiging van 1981.

Een andere controverse voor de universaliteit en de niet-discriminerende toepassing van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging binnen de Verenigde Naties was de invoering van het begrip ‘defamatie van religie’ door de Organisatie van Islamitische Samenwerking (OIS). Er zijn verschillende voorbeelden waarin de OIS het recht op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging mêleert met politieke strategieën en maatregelen ter bescherming van de *reputatie* van godsdiensten tegen defamatie. Dit komt in wezen neer op een verbod op godslastering in een nieuwe vormomgeving. Sinds haar oprichting heeft de OIS onsamenhangende en zichzelf tegensprekende verklaringen en documenten over wetgeving inzake mensenrechten opgesteld. Er is een voortdurende heen-en-weerbeweging tussen de zogenaamde erkenning van mensenrechten in het algemeen en de *suprematie* van religieus recht over universele rechten. Hoewel de OIS de indruk heeft gewekt dat het internationaal recht en mensenrechten in de loop der jaren een meer prominente plaats op de agenda heeft gekregen, blijkt uit een nadere analyse het tegendeel.

Het laatste deel van dit onderzoek gaat in op de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en hoe deze in de Nederlandse rechtsstaat voor alle burgers gelijk is gerealiseerd, onder meer door de afschaffing van de blasfemiewet.

Dit onderzoek toont aan dat de universaliteit, inhoud en non-discriminatoire toepassing van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging al sinds de totstandkoming ervan ter discussie staan, niet alleen op theoretisch niveau, door postmoderne opvattingen, maar ook, door de jaren heen, vanuit juridisch en politiek perspectief binnen de Verenigde Naties. Vanuit verschillende invalshoeken lijken deze actoren de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging te ‘defameren’ – vandaar de titel van dit onderzoek – en zijn zij erin geslaagd de bepaling te veranderen door deze anders te interpreteren dan zoals oorspronkelijk, in 1948, was beoogd. Deze ontwikkelingen hebben geleid en zullen naar alle waarschijnlijkheid blijven leiden tot een aantasting van de normatieve kracht van de wettelijke bepalingen betreffende de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging.